

relationer och betydelsen av kulturellt och socialt kapital ger intressanta inblickar i hur individer och grupper hanterat föränderliga samhällspositioner. Esbjörn Larsson knyter direkt an till detta i sin studie av titlar som kapital under 1700-talet. Han studie rör det militära och han visar, i direkt analogi med bokens övergripande syfte, att det sällan var någon ekonomisk vinst att få en högre militär titel, men däremot en symbolisk. Visserligen måste en tilltänkt officer egentligen ha en adels-titel, gott släktskap och ekonomiska medel, men börd och förmögenhet kunde inte ensamma ge en framträdande position i samhället. De måste omvandlas till titlar för att vara riktigt giltiga, och dessa kunde dessutom förvärfvas via nyadling av ofrälse, vilka då också tillförde frälset nytt blod och gjorde att börsadeln ändå inte var ensam om att dominera det militära överskiktet.

Mitt intryck av studien är att den är intressant och välskriven. Författarna är alla experter var och en på sitt område, något som också märks i boken. Men det kanske mest positiva är att nivån är jämn. Boken igenom håller artiklarna hög kvalitet och knyter väl an till de övergripande frågeställningar och syften som signalerades i inledningen.

Agneta Lilja, Huddinge

Periferins landskap. Historiska spår och nutida blickfält i svensk glesbygd. Ella Johansson (red.). Nordic Academic Press, Lund 2002. 272 s., ill. ISBN 91-89116-41-0.

Boken *Periferins landskap*, med undertitel *Historiska spår och nutida blickfält i svensk glesbygd*, är den sjunde publikationen från forskningsprojektet "Flexibilitet som tradition. Kulturmönster och näringar i norrländsk skogsbygd under 1000 år". Den innehåller nio uppsatser som på ett eller annat sätt anknyter till skog och utmark i byn Ängersjö i Hälsingland. Ängersjö är en plats som har mycket gemensamt med andra småorter i Norrlands inland i det att den under 1900-talet varit ekonomiskt avhängig en skogsnäring som behövt allt färre och färre arbetare för att bedriva sin verksamhet. Invånarantalet reducerades starkt under det förra seklet och i motsvarande grad har orten ställts inför utmaningen att finna alternativa verksamheter för att överleva. Just i Ängersjö har denna process fungerat förhållandevis bra, om man får tro bokens inledande sidor. Där konstateras att Ängersjö utifrån ett lokalt aktivt föreningsliv lyckats anlägga ett friluftsmuseum,

tagit initiativ till ett stort forskningsprojekt med byn i fokus samt fått en betydande medial uppmärksamhet genom att byn var spelplats för 2001 års tv-upplaga av Adventskalendern.

Syftet med forskningsprojektet är att undersöka kopplingar mellan ekonomiska förändringar och lokalt utvecklade traditioner eller kulturmönster i skogsbygder. En fokus ligger på lokala aktörer, värderingar och handlingsmönster samt på hur de lokala ekonomiska och politiska strategierna utformats i förhållande till skeenden i lokala, regionala, nationella och globala centra. I ett sådant perspektiv framstår bokens titel som tämligen naturlig; det handlar om att utforska *periferins* villkor och möjligheter, och eftersom studien är knuten till en specifik bygd och dess förändringar ligger det nära till hands att infoga det allt mer tvärvetenskapligt gångbara begreppet *landskap*. Landskapsbegreppet antyder att rumslighet, samspel människa/natur samt historisk förändring är centrala i projektet och man hänvisar också i inledningen till den fenomenologiska landskapsforskning som undersöker hur människor uppfattar och tolkar landskapet.

Mot denna bakgrund möter läsaren alltså nio artiklar skrivna av forskare från ett antal olika discipliner, alltifrån biologi och ekologi till historia och socialantropologi. Tonen i boken är populärvetenskapligt hållen samtidigt som man har eftersträvat en förankring i det vetenskapliga förhållningssättet vad gäller t.ex. källangivelser, metodredovisning, liksom i användningen av vissa inomdisciplinära begrepp. En sådan balansgång är inte helt okomplicerad, men på det stora hela lyckas man väl i sina ambitioner. Texterna är i regel upplysande och intressanta, men ibland hamnar man i situationer där förenklade teoretiska resonemang tippar över mot självklarheter och banaliteter. Bokens första artikel med titeln "Skogen som ram" ger t.ex. flera konkreta inblickar i hur platstillhörighet, rörlighet och minne varit identitetsskapande för Ängersjöborna, men avslutas med ett i mitt tycke ganska tomt resonemang kring kollektivitet och platstillhörighet.

Flera av artiklarna i boken berör markägande och rätten att utnyttja mark. Frågan är intressant i ett periferins perspektiv bl.a. därför att resursutnyttjandet skiljer sig från mer centrala odlingsbygder både vad gäller intensitet och kvalitet. I ett kapitel ställer kulturgeografen Elisabeth Wennersten frågan hur äganderätten upprätthölls i ett långtidsperspektiv, dvs. hur markägandet genom arv överfördes mellan generationer. I studien jämförs Ängersjö med Säljesta by i den mer centralt

belägna odlingsbygden i Järvsö socken, också i Hälsingland. Genom utnyttjandet av olika källor tecknas en mark- och resursfördelningshistoria i de båda byarna från före 1500-talet och framåt. Det framgår där att trycket på resurserna varit mindre i den perifera bygden (vilket i viss mån är ett cirkelresonemang, då det lägre resursutnyttjandet konstituerar bygden som perifer), men att arvsprinciperna var lika och ingick i ett bredare mönster i norra Sverige, där både söner och döttrar ärvde, och där bördsrätten räknades genom båda könen med utgångspunkt inte bara från en förfader, utan också en förmoder. En antydning om ett mer egalitärt samhälle i norr både i centrala odlingsbygder och perifera skogsbygder, vilket tyvärr inte utvecklas i artikeln.

En annan aspekt på äganderätten är den s.k. avvitringen under 1600- till 1800-tal, dvs. den process där gränsen mellan skatteböndernas och kronans mark fastlades, och som mot slutet av perioden försiggick i en tid då skogsråvaran blev allt mer eftertraktad av skogsbolagen, samtidigt som skogens bönder var fortsatt beroende av ett diversifierat utnyttjande av skogens resurser. Sedvänjor och traditioner stod mot den nya tidens rättspraxis i ett spel där staten ville främja kolonisering, bönderna försäkra sig om tillgång till skogens resurser och skogsbolagen komma åt timmer så billigt som möjligt. Positionerna var inte fasta utan motiven försköts över tid, men det är välomvittnat att det fanns ett skede då skogsbolagen profiterade våldsamt på att bönderna inte insåg den rätta ekonomiska potentialen hos skogen. I artikeln får vi följa ett antal tvister rörande skogsmark i Ängersjö som uppstått genom oklara avtal och lagtolkningar, och dessutom bevittna vad som snarast kan kallas en insideraffär, då en avvitringslantmätare inte bara förrättade sitt värv utan också köpte skogsfastigheter. Resultaten omvärderar knappast den tidigare forskningen på området, men ger lokala insikter i hur processerna kunde gå till och vilka möjligheter bönderna hade att hävda sig mot andra intressenter.

De mest utpräglade tvärvetenskapliga artiklarna i boken bygger på en inom landskapshistorien väletablerad metod att kombinera ett pollendiagrams spegling av ett områdes vegetationshistoria med arkeologiska och andra källor till landskapets förändring och till människors verksamheter. En av artiklarna behandlar bergsbruk och svedjebruk i Bergslagen under medeltid. Genom att med hjälp av pollenanalyser identifiera svedjebruk som en agrar expansion under skeden som tidigare på grundval av andra källor betecknats som nedgångs- och krisperioder, menar författarna att det kan vara möjligt att

delar av Bergslagens ekonomiska historia måste skrivas om. Innan så eventuellt kan ske krävs ytterligare forskning, men det är intressant att följa hur ny kunskap kring landskapets historia ställer krav på nya tolkningar.

Motsvarande förhållanden råder i artikeln som handlar om fåbodstället Öjingsvallen i Ängersjö. Genom pollenanalys kan bruket av fåboddar troligen föras längre tillbaka i tid än vad som är den gängse uppfattningen, kanske tillbaka till järnåldern. Frågan är då om det är adekvat att tala om fåboddrift i en mer sentida betydelse, då denna förutsätter kopplingen till en fast jordbruksby. Och hur var det med det på järnåldern? Kanske måste tidigare forskning delvis tolkas om, men det är ändå lite väl tilltagset att som en slutsats av den ganska korta artikeln hävda att ”den vegetationshistoriska studien av Öjingsvallen samt de andra studierna i Ängersjö socken inte bara skriver om fåbodväsendets historia, utan också hela bebyggelse- och markanvändningshistorien i regionen” (s.133). Sakta i backarna – men resultaten är spännande.

Övriga artiklar i boken tar upp utmarksutnyttjande, väckelserörelsen, manligt och kvinnligt i rumsligt socialt liv samt syndikalismen i norrländsk skogsbygd. Speciellt intressanta och välskrivna finner jag de båda senare vara. Ekonomikern Kristian Falk ger en väl underbyggd bild av hur arbetskonflikter och rätten att vistas i skogen var kopplade till lokalsamhället, och att den syndikalistiska ideologin – som betonade självstyre – därigenom appellerade till många skogsarbetare. Ibland känns dock den rumsliga terminologin något påklistrad. Jag är inte helt övertygad om att begrepp som ”erfarenhetsrum” eller ”förväntningshorisont” ger större tyngd åt den analys som ändå är så starkt förankrad i skogens terräng och i den landskapliga praktiken.

En lättare men ändå lika upplysande stil finner jag i etnologen Ella Johanssons artikel ”På byn mer än hemma”, som handlar om ”manligt och kvinnligt i rörelse, rum och socialt liv”. Författaren lyckas i det lilla formatet både ge en skildring av kvinnors och mäns rumsligt-sociala rörelsemönster och sätta dem i ett analytiskt perspektiv genom otvungna övergångar till teoretiska resonemang. En intressant iakttagelse är t.ex. hur svårt det är att tillämpa begreppsparet privat och offentligt (i habermask tappning) i en nordsvensk kontext. De bonddagböcker författaren studerat nästan inverterar bilden; hemmen är öppna och befolkade – bondköken närmast offentliga rum – medan det rörliga livet under gåendet på en skogsväg kanske var det närmaste en kvinna i den norrländska skogsbygden kunde komma

det vi avser med privatliv och avskildhet. Också på andra sätt förhåller sig Johansson till teoretiska resonemang och vidare perspektiv som gör läsningen spänningsfylld.

Som framgår spänner *Periferins landskap* över ett brett fält samtidigt som den uttrycker en samling kring landskapet, både som begrepp och som konkret lokalisering i Ängersjö. Som antyts känns dock inte den gemensamma ramen alltid så central för bokens författare. I inledningen anges visserligen att boken inte producerats under något gemensamt paraply av någon särskild landskapsteori, men eftersom man arbetar med landskap som det övergripande begreppet kunde man ändå hoppats på en något mer utarbetad tematisk hållning. I flera av artiklarna blir landskapet detsamma som omgivning och det rumsliga detsamma som rörelse. Delar av de avslutande resonemangen bär då lätt prägeln av att jätten kommit lite väl sent efter degen. Det hade varit givande om t.ex. något mer av moderna kulturgeografiska perspektiv på landskap fått avsätta lite djupare spår. Torsten Hägerstrand, Ulf Sporrang och Tom Mels finns tillsammans med några andra med i inledningen och figurerar i olika utsträckning i kommande artiklar, men det hade varit intressant om man även hittat fram till t.ex. Michael Jones, Kenneth Olwig eller Gunhild Setten, som djupgående har sysselsatt sig med landskap och landskapsbegreppet i ett nordiskt perspektiv.

Trots kritiken tycker jag att det är ett fruktbart angreppssätt man har valt i antologin. Den konkreta kopplingen till mark och landskap som genomsyrar framställningen ger värdefull kunskap om en skogsbygd som, likt andra nordiska skogsbygder, hyser en komplexitet och mångfald som först i ett ganska sent skede fångat forskningens intresse.

Tomas Germundsson, Lund

Richard Pettersson: *Den svenska kulturmiljövärdens värdegrunder. En idéhistorisk bakgrund och analys*. Skrifter från forskningsprogrammet "Landskapet som arena" nr 7. Umeå 2003. 180 s. ISBN 91-7305-487-9.

Något som kan kännas lite besvärande för de flesta antikvarier är när omgivningen utanför kulturmiljöbranschen ställer frågor om "K-märkt". Att på ett begripligt sätt förklara det där med byggnadsminne, q-märkning, länsantikvarie, landsantikvarie, skyddsföreskrifter, riksintresse, PBL, KML, varsamhetsbestäm-

melser, synnerligen märkligt, påtaglig skada osv. på släktmiddagar och bland vänner är inte lätt. Men detta spretiga regelsystem, och en ibland till synes inkonsekvent praxis är vardag för landets antikvarier, de som arbetar med det som benämns kulturarv. Ställs dessutom frågor om *varför* det antikvariska systemet ser ut som det gör är det lätt att bli svarslös.

Richard Pettersson, som tidigare skrivit en avhandling om Sigurd Curmans epok som riksantikvarie, levererar många svar och synpunkter på det rådande tillståndet, en fyllig bakgrund och skarpa analyser i sin bok *Den svenska kulturmiljövärdens värdegrunder*. Boken är tillkommen inom forskningsprogrammet "Landskapet som arena" vid institutionen för historiska studier vid Umeå universitet, en forskarmiljö som frambringar skildringar och analyser över svensk kulturmiljövärd och bakgrund till dagens regelverk inom fältet.

Petterssons bok innehåller dels en redovisande del i form av en historisk översikt över utvecklingen inom vad han benämner som "minnesvärden" sedan 1960-talet, dels en resonerande del där både de institutionella nivåerna och den retorik som den antikvariska yrkeskåren arbetar med dissekteras noggrant. Begreppet "minnesvärd" användes redan 1922 i fornminnesvärdskommitténs betänkande. Med hjälp av begreppet avser Pettersson fånga in hela det arbetsfält som museer och kulturmiljövärdande institutioner och myndigheter, inklusive kommunala stadsarkitektkontor, arbetar med. Berömda utredningar och debattskrifter, som *MUS -65, 70-talets museum* och *Kulturvård och samhällsbildning* blir genomlysta och insatta i ett kulturpolitiskt och samhälleligt sammanhang. Även om det är de senaste fyra decenniernas utveckling som boken behandlar görs ibland tillbakablickar till 1910- och 1920-talens utredningar och retorik. Bakgrund tecknas också till en rad dagsaktuella frågor, som de svårtolkade riksintressena och den ständigt pågående diskussionen om vad de regionala museerna egentligen ska göra för sina statsbidrag.

Källorna till Petterssons studie är utöver sedvanlig litteratur en lång rad officiella dokument – flera SOU, propositioner, lagtexter, olika myndigheters årsredovisningar och verksamhetsplaner och så vidare. Det är glädjande att den här typen av dokument framhålls som källor för kunskap om den kulturhistoriska verksamheten, och att de utsätts för en forskares granskning och dissekering. Motsägelser och svagheter i dokumenten ringas in på ett avslöjande sätt, och boken har blivit en del i skrivandet av det svenska museiväsendets historia, som pågår inom många institutioner och organisationer.